

Haarlem

Van het kweekschoolleven naar de vakantiekoloniën voor de bleekneusjes

In Haarlem stond de roemruchte Rijkskweekschool voor Onderwijzers, de eerste onderwijzersopleiding in ons land. Voor veel van de leerlingen was het kweekschoolleven een bijzondere tijd van onstilbare honger naar kennis, een verruiming van blikveld en sociale bewogenheid. Een tijd van 'samen jong zijn'. Haarlem liep ook voorop op twee andere onderwijsgebieden: scholen voor de meest armlastige kinderen en middelbaar onderwijs voor meisjes. Zo werd al in het midden van de achttiende eeuw het nut en de noodzaak gevoeld om het onderwijs te regelen voor kinderen die in armoede leefden. Een eeuw later kwam de behoefte aan deugdelijk voortgezet meisjesonderwijs op en werd in Haarlem op particuliere basis de eerste middelbare meisjesschool (mms) gesticht. In Zandvoort, het uiteindelijke doel van deze wandeling, begon de regentes van het Haarlems Burgerweeshuis eind negentiende eeuw de eerste vakantiekolonie voor ondervoede Haarlemse scholierij, een initiatief dat breed navolging kreeg. We lopen eerst door het oude centrum van de stad om vervolgens door het Nationaal Park Zuid-Kennemerland naar Zandvoort te wandelen. We passeren het restaurant 'Kraantje-Lek' aan de voet van een steil duin, tot de dag van vandaag een gewilde bestemming voor schoolreisjes.

Routebeschrijving

1. We starten aan de centrum-zijde van het station Haarlem. Op het Stationsplein slaan we linksaf. Aan het einde, gaan we rechtsaf de Jansweg in. Op nummer 39 (het Hofje van Staats) woonde Theo Thijssen als leerling van de Rijkskweekschool op kamers. Het hofje is van maandag tot en met zaterdag toegankelijk.
2. De Jansweg lopen we uit tot de Nieuwe Gracht. Nog voor de brug gaan we linksaf de gracht op en lopen tot aan het Spaarne, waar we aan de overkant de achtkantige molen De Adriaan zien. Daar steken we rechts de Zandersbrug over en komen we uit op de Koudenhorn.
3. Op Koudenhorn 32-34, schuin tegenover de molen, was in de statige panden lange tijd de Rijkskweekschool gevestigd, waar ook de directeur en een conciërge-echtpaar woonden. De roman van Thijssen, Het taaie ongerief, geeft een levendige beschrijving van het leven op die kweekschool.

Niet iedereen werd onderwijzer na de kweekschool

De Rijkskweekschool in Haarlem was rond 1900 voor jongens een felbegeerde opleiding om onderwijzer te worden. Jaar in jaar uit meldden zich meer dan honderd kandidaten voor de twintig beschikbare plaatsen. Om toegelaten te worden, moesten zij een streng toelatingsexamen doen.

In 1913 kreeg directeur P.H. van der Ley ('de Baas') het verzoek om een heel slimme

Indonesische jongen toe te laten: Ibrahim Datoek Tan Malaka. Dat verzoek veroorzaakte in de lerarenvergadering de nodige onrust en zelfs weerstand. Wat moest een 'Indische jongen' nu op zo'n oer-Hollandse school? Toch kreeg Ibrahim een kans. De leerlingen hadden weinig moeite met Ibrahim. Zelf had hij nog wel moeite om zich aan te passen, te beginnen met het klimaat. Hij blonk uit in wiskunde, maar aan het stampwerk op school had hij een nog grotere hekel dan 'elke dag brood met kaas' in zijn kosthuis. Bij zijn klasgenoten sprak hij regelmatig over de gewenste zelfstandigheid van zijn vaderland.

Toen hij in 1920 naar Nederlands-Indië terugkeerde, ontwikkelde hij zich tot een overtuigd communist. Onder de Indonesische nationalistengroeide hij, ooit een bescheiden en goedlachse figuur op de kweekschool, uit tot een legendarische revolutionair.

4. Wij vervolgen onze route over de Koudenhorn die na de bocht naar rechts overgaat in het Donkere Spaarne. Bij de brug over de Bakenessergracht zien we links de witte Gravenstenerbrug over het Spaarne. De hangbrug zelf is niet zo oud, maar ligt op de plek waar al honderden jaren een brug was. Aan de overkant was een van de oudste armenscholen van ons land gevestigd.

Arm, minder arm en rijk

Het stadsbestuur van Haarlem publiceerde in 1757 een schoolregeling voor kinderen wier ouders leefden van de bedeling. Tot dan toe lag het lot van deze kinderen vrijwel volledig in particuliere handen. De Haarlemse regeling was streng en duidelijk. Daarin stond dat er drie schooltijden waren. In de ochtend voor de kinderen die niet werkten, in de middag en de avond voor kinderen die, soms op zeer jonge leeftijd, al werk hadden. Uit angst voor protesten van de plaatselijke textielindustrie, durfde het stadsbestuur de kinderen nog niet te verplichten de hele dag naar school te gaan.

De lessen waren eenvoudig. Het onderwijs kwam neer op het leren spellen, lezen en schrijven. Verder was er aandacht voor de grondslagen van de gereformeerde godsdienst. De kinderen moesten leren zich 'stil, zedig en geschikt' te gedragen. Als het in het belang van de opvoeding was, mochten kinderen geslagen worden. De scholen raakten zo vol, dat leerlingen op sommige zelfs moesten staan.

In 1825 werd de eerste school gestart voor kinderen uit de 'mindere burgerklasse', waar wel wat schoolgeld werd gevraagd. Daarmee werd de bestaande verdeling tussen arm en rijk uitgebreid met nog een tweedeling, namelijk tussen arm en minder arm.

5. Direct na de brug over de Bakenessergracht zien we aan de rechterkant het Teylers museum, genoemd naar Pieter Teyler van der Hulst (1702-1778), een zeer rijke laken- en zijdefabrikant van Haarlem en aanhanger van de Verlichting, die zich het lot van de armen en wezen in de stad erg aantrok.

Niet veel verder bevindt zich De Waag, die rond 1597 onder leiding van de Haarlemse stadsarchitect Lieven de Key is gebouwd. De Waag is gemakkelijk te bezoeken, want beneden is een bar/café gevestigd. Bij de Waag gaan we rechtsaf (voor de ingang van de parkeergarage). We lopen de straat (Damstraat) uit tot de Grote of St. Bavokerk. We gaan rechtdoor achter de kerk langs en slaan bij de Lepelstraat rechtsaf tot we op de Grote Markt uitkomen. Daar zien we rechts het standbeeld van Laurens Janszoon Coster, die in Nederland lange tijd als de uitvinder van de boekdrukkunst werd gezien.

De boekdrukkunst en het onderwijs

Tegenwoordig bestaat er grote twijfel of Laurens Coster wel echt bestaan heeft. Zeker is dat hij niet de uitvinder van de boekdrukkunst was. De boekdrukkunst heeft samen met de reformatie voor een grote verbreiding van het onderwijs in Nederland en andere protestantse landen geleid. Kerkhervormers als Luther wezen erop dat ouders, stadsbestuur en kerk een grote verantwoordelijkheid hadden voor onderwijs en opvoeding volgens de juiste leer (in dit geval het protestantisme). De Nederlandse bevolking moest 'gereformeerd' worden en de school was daarbij een uitstekend middel. Dit had belangrijke gevolgen voor de geletterdheid van de Nederlandse bevolking. Een protestantse gemeente was vooral gericht op 'het woord' en de Bijbellesing. In de zuidelijke katholieke gebieden hield men meer vast aan het ritueel van zang en beeld. Zo bleef de katholieke bevolking tot ver in de negentiende eeuw ruim tien procent in geletterdheid achter bij de protestanten.

6. We steken vanuit de Lepelstraat schuinlinks over naar de Barteljorisstraat. Deze straat lopen we uit tot we uitkomen bij een viersprong. We slaan vervolgens linksaf de Krocht in. Op de driesprong houden we rechts aan. Op nummer 1-25 (schuin tegenover de moskee) bevindt zich het voormalige gebouw van de eerste Middelbare Meisjesschool van ons land.

De eerste middelbare meisjesschool van Nederland

Met het vervolgonderwijs voor meisjes was het in de negentiende eeuw droevig gesteld. De in 1863 gestichte hbs was net als het gymnasium alleen voor jongens bedoeld. Slechts met speciale toestemming van de minister mocht een meisje tot de hbs worden toegelaten. Alleen op Franse scholen konden meisjes uit de gegoede burgerij enige kennis opdoen. Door de oprichting van een middelbare meisjesschool (mms) hoopte men daarin verandering te brengen: in 1867 werd met particulier geld in Haarlem de eerste geopend.

De inspecteur van het middelbaar onderwijs, Steyn Parvé, stelde een eerste leerplan op om tegemoet te komen aan 'die veelzijdige ontwikkeling welke de vrouw behoeft als huismoeder, echtgenote en beschaafde vrouw'. Zijn leerplan werd door veel mms'en overgenomen. De nadruk lag op een algemeen vormende opleiding met vakken als geschiedenis, moderne talen, muziek en handwerken, met een beetje rekenen, biologie, tekenen en gymnastiek. De mms telde vijf leerjaren, maar een eindexamen en daarmee een diploma ontbraken.

Het liep aanvankelijk niet echt storm. Na Haarlem volgden slechts enkele andere steden.

7. Voor de moskee slaan we linksaf de Zoetestraat in. Aan het einde slaan we rechtsaf de Zijlstraat in en gaan we direct linksaf naar de Gedempte Oude Gracht. Bij de eerste zijstraat, Raaks, slaan we rechtsaf. Deze straat lopen we geheel uit. Bij de Leidse Vaart steken we over (linker brug) en we vervolgen onze weg nog steeds rechtdoor. We lopen nu op de Brouwersvaart, die we geheel uitlopen.
8. Aan het einde van de Brouwersvaart gaan we onder het spoor door naar de Houtmankade. Deze lopen we ook helemaal uit tot aan de knik naar links. We gaan rechtdoor over het Houtmanpad, dat onder de weg doorgaat. We lopen nu de stad uit. We volgen het zandpad langs de vaart en gaan twee bruggetjes over. Bij de Beatrixschool links van ons steken we de brug over om onze weg te vervolgens langs de vaart tot we uitkomen bij de Korte Zijlweg. Wij steken deze over om onze weg linksaf te vervolgen met het Brouwerskolkpark aan onze rechterkant.

9. We buigen met de straat mee naar rechts en lopen steeds rechtdoor. Waar de lage stenen muur ophoudt aan de rechterkant (bij een bushalte), slaan we naar rechts het smalle asfaltpaadje in langs het water en langs verschillende banken. Je komt weer uit bij de weg en gaat naar rechts de brug over. Na de brug neem je het asfaltpad naar rechts. Wanneer er kort daarna een afslag komt aan de linkerhand, steken we de weg bij het fietsbord richting Zandvoort over. We slaan de Duinlustweg in en blijven het fietspad volgen. Bij een bruggetje vlak voor het bord met Nationaal Park Zuid-Kennemerland steken we de autoweg over om aan de andere kant een zo nu en dan wat vaag gras/grindpad te vervolgen. We komen langs Landgoed Duinlust aan de rechterkant. Dit pad lopen we uit tot aan het restaurant Kraantje-Lek.
10. Op het parkeerterrein van Kraantje-Lek lopen we richting het hoge duin en nemen daar het klinkerpad rechts van het duin. We komen daarna op het historische Visscherspad. Dit pad volgt het spoor dat veel vissersvrouwen vanuit Zandvoort dagelijks met zware manden vol verse vis op hun rug naar Haarlem liepen. Links van het klinkerpad kun je stukken over zandpaden lopen. Bij de uitkijktoren volgen we het klinkerpad weer. Bij de Blinkertweg gaan we een klein stukje naar links in de richting van Bentveld en meteen rechts een smal zandpad op, dat weer parallel aan het Visscherspad loopt. Dit pad komt ter hoogte van de blauwe loods bij de spoorlijn weer op het klinkerpad. Iets verder, bij de grijze loods, nemen we het zandpad aan de rechterkant. Dit pad blijven we volgen (en we negeren paadjes naar rechts, dicht langs de spoorlijn). Dit pad eindigt bij het hek en is het einde van het duingebied.
11. Wij zijn nu in Zandvoort op de Sophiaweg en slaan linksaf. Bij de driesprong slaan we linksaf naar de Kostverlorenstraat 95 waar zich het Dr. G.J. Plantinghuis bevindt, een voormalig vakantiekoloniehuis uit 1928. Het is voorbeeld van een koloniehuis in een door het Functionalisme beïnvloede stijl, waar nu appartementen in gevestigd zijn. We steken de straat over en lopen terug naar Kostverlorenstraat 70. Daar staat een chaletachtig, witgepleisterde villa die stamt uit 1899 en een van de eerste vakantiekolonies in Zandvoort was.

Vakantiekolonies voor de bleekneusjes

In de zomer van 1933 ging de tienjarige Gerard Reve, net als duizenden andere 'bleekneusjes' uit de stad, naar een vakantiekolonie om aan te sterken. Bij zijn afscheid moest hij behoorlijk huilen, maar kort daarna schreef hij een ontroerend briefje aan zijn moeder: %u201CLieve moeder. Mijn verdriet is al over, hoor. We hebben vanavond aardbeien gegeten.%u201D Na vier weken schrijft hij trots dat hij flink is aangekomen: vijf pond en één ons.

In de lagerschooltijd van Gerard Reve is Nederland bezaaid met vakantiehuizen waar zwakke kinderen wekenlang konden verblijven om weer op krachten te komen. Het oorspronkelijke idee om schoolkinderen in de leeftijd van drie tot veertien jaar naar een 'herstellingsoord' te sturen kwam van een aantal liberale artsen in de negentiende eeuw, beter bekend als de 'hygiënisten', die een verband zagen tussen gezondheid en leefomgeving.

In 1883 stichtte de regentes van het Haarlems burgerweeshuis, mevrouw Cnoop Koopmans, met financiële steun van haar man, het eerste vakantiehuis in Zandvoort voor Haarlemse scholierijes. In 1887 werd voor Amsterdamse kindertjes een heel groot koloniehuis in het Kostverloren Park in Zandvoort opgericht. Na elk vakantie seizoen werd aan de Amsterdamse schoolhoofden gevraagd of er verbetering was opgetreden: naar lengte en gewicht, levendiger geest, orde en ook 'toegenomen reinheid en netheid'.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw eindigde het tijdperk van de massale uitzending van bleekneusjes en de hartverscheurende briefjes naar huis.

12. Hierna lopen we terug naar de Sophiaweg en gaan deze naar links weer op. We steken het spoor over en nemen bij de Tollensstraat links een pad langs de spoorlijn. Aan het einde daarvan steken we de weg over om het pad iets meer naar rechts (een schelpenpad) te vervolgen tot we bij het station aankomen waar de wandeling ophoudt en we de trein terug naar Haarlem of elders kunnen nemen.

Deze wandeling staat in de wandelgids 'Op schoolreisje'. In deze gids staat onderwijshistorische informatie die de wandeling nog interessanter maakt. De gids is verschenen bij uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig, www.gegarandeerdonregelmatig.nl

4 **Neem een abonnement!**
Meer dan 1500 wandelkaarten

voor slechts
€ 13,50